

УДК 321

DOI <https://doi.org/10.30970/PPS.2025.59.40>

КОГНІТИВНА СТІЙКІСТЬ ЯК СКЛАДОВА ОБОРОННОГО ПОТЕНЦІАЛУ: ПРОБЛЕМА ІНФОРМАЦІЙНОЇ ВРАЗЛИВОСТІ ЗБРОЙНИХ СИЛ УКРАЇНИ

Людмила Новоскольцева, Олена Меженська, Антон Бадер

*ДЗ «Луганський національний університет імені Тараса Шевченка»,
навчально-науковий інститут соціальних і гуманітарних наук,
кафедра політології і міжнародних відносин,
вул. Івана Банка, 3, 36000, м. Полтава, Україна*

У статті досліджується когнітивна стійкість як чинник оборонного потенціалу держави в умовах сучасної гібридної війни. Основну увагу приділено аналізу феномену інформаційної вразливості Збройних Сил України, що виявляється як у внутрішньоособистісному, так і в інституційному вимірі. З огляду на зростання ролі немілітарних інструментів впливу у конфліктах нового покоління, одним з елементів обороноздатності стає не лише технічна оснащеність армії, а й ментальна готовність до протистояння інформаційно-психологічним викликам. У зв'язку з цим розкрито сутність когнітивної стійкості як здатності особи, групи або інституції зберігати раціональне мислення, емоційну рівновагу та функціональну автономність у ситуаціях інтенсивного впливу дезінформації, маніпуляцій і пропагандистських атак.

У статті охарактеризовано базові складові когнітивної стійкості: критичне мислення, інформаційну грамотність, рефлексивність, психоемоційну стабільність, адаптивність, інституційну довіру та комунікативну компетентність. Продемонстровано, що ці елементи є не ізольованими властивостями, а утворюють взаємопов'язану систему, яка забезпечує як індивідуальний когнітивний імунітет, так і колективну здатність до протидії ворожим впливам.

Проаналізовано форми і механізми інформаційної вразливості ЗСУ. Мова йде про деморалізацію через фейки, інфільтрацію деструктивних наративів, репутаційні атаки в публічному просторі та поширення панічних меседжів, що ведуть до розмивання морального духу, втрати стратегічної суб'єктності та зниження мобілізаційної спроможності армії. Наголошено на тому, що ці інформаційні вектори є взаємопов'язаними і формують спіралеподібну траєкторію когнітивної дестабілізації як в межах військового середовища, так і в цивільному.

Зроблено висновок, що когнітивна стійкість є не лише показником внутрішньої готовності до новітніх форм збройного конфлікту, а й структурним елементом оборонного потенціалу держави. Її посилення передбачає поєднання міждисциплінарних підходів – політичної науки, психології, інформаційної безпеки та стратегічного аналізу. Таким чином, пропонується дослідження відкриває перспективу для формування нової парадигми безпеки, в якій оборона розглядається не лише як система зброї, а як система мислення – інституційно організованого, морально легітимного та інформаційно захищеного.

Ключові слова: оборонний потенціал, національна безпека, складові оборонного потенціалу, когнітивна стійкість, Збройні Сили, інформаційна вразливість, російсько-українська війна, стратегічна комунікація, критичне мислення.

У сучасних умовах гібридної війни, що ведеться проти України, особливого значення набуває не лише фізична міць держави, але й її спроможність до когнітивного опору – здатність населення, військових структур та політичного керівництва зберігати функціональність, критичне мислення й інформаційну стійкість перед обличчям маніпуляцій, дезінформації та пропагандистських атак. Збройні Сили України (ЗСУ), як ключовий

інститут забезпечення оборонного потенціалу, є об'єктом інтенсивного інформаційного впливу, що підриває їхню внутрішню цілісність, моральний дух, довіру з боку суспільства та стратегічну спроможність. У зв'язку з цим проблема когнітивної стійкості ЗСУ постає не лише як елемент внутрішньої військової культури, а як структурна складова національної безпеки та оборонного потенціалу держави в цілому.

Когнітивна стійкість у контексті оборони визначається як здатність особи, групи або інституції зберігати раціональну здатність до оцінювання інформації, прийняття рішень і протистояння маніпулятивному впливу. У сучасній науці вона розглядається як інтегративний компонент інформаційної, психологічної та стратегічної безпеки. Вона включає навички критичного мислення, інформаційну грамотність, цифрову вільність, емпатичну обізнаність, здатність до рефлексії та інституційну довіру до джерел прийнятих рішень [1].

У воєнній доктрині країн НАТО когнітивна стійкість трактується як один із п'яти вимірів загальної резильєнтності поряд із фізичною, інфраструктурною, економічною та соціальною стійкістю. Для України, яка зазнає безпрецедентного впливу інформаційних атак з боку Російської Федерації, розвиток когнітивного компонента оборони має не лише захисний, але й стратегічно превентивний характер. «У когнітивній війні людська свідомість стає полем бою. Мета полягає в зміненні не лише того, що думає людина, а й того, як вона думає і діє. При успішному проведенні вона формує і впливає на індивідуальні і групові думки і поведінку на користь тактичних або стратегічних завдань агресора. У своїй крайній формі вона потенційно спроможна спричинити розбрат і розколоти ціле суспільство так, що воно втрачає колективну волю до спротиву намірам агресора. Це надає можливість супротивнику підкорити суспільство не вдаючись до відвертої сили чи примусу» [2].

Тобто, когнітивна стійкість – це здатність особистості, соціальних груп або інституцій зберігати раціональність мислення, психологічну рівновагу та функціональну спроможність у ситуаціях інтенсивного інформаційного, психологічного або соціального впливу. Вона є ключовим чинником забезпечення безпеки в умовах гібридних, інформаційних та когнітивних війн, оскільки визначає рівень сприйнятливості до дезінформації, здатність до критичної оцінки подій та ефективного ухвалення рішень.

Когнітивна стійкість у системі національної безпеки є багаторівневою характеристикою, що поєднує індивідуальні, групові та інституційні здатності до збереження раціональності мислення, психологічної рівноваги та інформаційної автономії. Її структуру утворює низка взаємопов'язаних характеристик, кожна з яких логічно впливає з попередньої, формуючи цілісну систему опору когнітивним загрозам.

Першою й базовою характеристикою когнітивної стійкості є критичне мислення як здатність до аналізу, перевірки достовірності інформації та рефлексивного осмислення змісту повідомлень. Саме ця здатність формує первинну когнітивну автономію особистості – основу, без якої неможлива стійкість до інформаційних атак. Осмислення намірів комунікатора, виявлення логічних помилок, порівняння альтернативних джерел, що є проявами критичного мислення, яке дозволяє зберігати ментальну свободу у динамічному інформаційному середовищі. «...сформоване критичне мислення особистості, яке дозволяє на основі поєднання логічних, рефлексивних та творчих навичок у процесі самостійного пізнання дійсності робити аргументовані оцінки і висновки, приймати зважені рішення, продукувати нові ідеї в умовах інформаційної невизначеності й суперечливості уникати психологічних маніпуляцій» [3].

Критичне мислення набуває реальної ефективності лише за умови достатнього рівня інформаційної грамотності, тобто наявності технічних і методологічних знань для

роботи з інформацією. «Відповідно до визначенням ЮНЕСКО 2013 р., інформаційна грамотність фокусується на процесі споживання людиною інформації та набуття нею стану поінформованості, означає здатність користувача визначити і формулювати власні інформаційні потреби, знаходити доступ до інформації, володіти навичками критичної оцінки інформації, використовувати ІКТ для обробки інформації, етично ставитися до інформації» [4].

Отже, здатність розпізнавати маніпулятивні прийоми, користуватися фактчекінговими інструментами, відрізнати інформування від пропаганди чи психологічного тиску є не просто супутніми навичками, а практичним втіленням критичного мислення в реальному середовищі цифрової взаємодії. Відповідно, грамотність – це інструментальна площина когнітивної стійкості, яка забезпечує її практичну реалізацію.

Наступною сутнісною характеристикою, що логічно виникає з поєднання мислення та грамотності, є рефлексивність як здатність аналізувати не лише зовнішній зміст інформації, але й власні способи її обробки. «У процесі рефлексії людина постійно стикається з переоцінкою своїх почуттів, емоцій, цінностей. Цей процес може бути як позитивно, так і негативно «забарвленим», залежно від чого в особистості може формуватися відповідно різне ставлення до себе, навколишніх, середовища. При цьому, важливим є формування такого ставлення особистості до себе, яке б сприяло її життєдіяльності та задоволенню потреб, ефективній комунікації та розвитку. Особливо формування адекватного та конструктивного самоставлення важливе в юнацькому віці, який відзначається початком поступової стабілізації емоційної сфери особистості, формуванням більш адекватних, порівняно з підлітковим віком, уявлень про себе» [5].

Самосвідомість у процесі мислення дозволяє виявляти когнітивні упередження, схильність до емоційного реагування або спрощення складних реальностей. Рефлексивність є необхідною умовою вдосконалення як критичного мислення, так і інформаційної грамотності, адже без внутрішнього моніторингу мислення людина залишається вразливою до прихованих впливів.

Рефлексивність нерозривно пов'язана з психоемоційною стабільністю, оскільки здатність до осмислення власних реакцій передбачає контроль над емоційною сферою. «...емоційна стійкість особистості формується в процесі адаптації до складних обставин життєдіяльності; захисний потенціал емоційної стійкості проявляється у збереженні продуктивної діяльності за умови впливу різних стрес-факторів; здатність особистості до гнучкого та адекватного пристосування у складних життєвих ситуаціях забезпечується адаптаційними можливостями емоційної стійкості» [6].

У стані афекту, страху, тривоги чи інформаційної перевантаженості навіть найвищий рівень мислення може втратити ефективність. Психоемоційна стійкість дозволяє зберігати здатність до мислення у стресових умовах, утримувати об'єктивність суджень і уникати ірраціональних рішень, що робить її ключовим елементом у збройному чи гібридному конфлікті.

У свою чергу, стабільна психіка відкриває можливість до адаптивності – здатності швидко змінювати мисленнєві стратегії відповідно до змін інформаційного середовища. У війні нового типу, де інформація змінюється щохвилини, критично важливо не просто зберігати старі реакції, а вміти оперативно переглядати попередні переконання, приймати нову інформацію, будувати інноваційні способи реагування. Адаптивне мислення як антипод когнітивної інерції, що є типовою мішенню інформаційних атак, передбачає «...рефлексивність, гнучкість, мисленнєвий самоконтроль, що свідчить про усвідомленість, рефлексивність, здатність перемикатися від неадаптивних думок,

усвідомлювати їх, дистанціюватись від стресових образів, які роблять патогенний вплив на особистість» [7].

Адаптивне мислення та емоційна стабільність окремої особи мають свої межі без підтримки колективного середовища. Тому важливою характеристикою когнітивної стійкості є рівень колективної ідентичності («...усвідомлення спільноти як цілісності, є насправді її «якістю», «формою колективної солідарності», які характеризують суб'єктність разом з такими якостями, як залежність, зв'язок, здатність проявляти різні форми спільної активності» [8]) та інституційної довіри («...чим вище інституціональна довіра, тим стійкіше суспільна система...; ... висока інституційна довіра сприяє соціально-політичній активності і позитивному відношенню до політиків, що діють, і соціальних організацій. Низька інституційна довіра стає причиною формальної комунікації, представляє загрозу безпеці держави і суспільства в цілому... [9]). Армія, як приклад, функціонує не лише завдяки індивідуальним компетенціям, а й завдяки відчуттю єдності, спільної мети, впевненості у надійності командування. Довіра до інституцій і відчуття належності до морально легітимної структури формують соціальний фундамент, на якому базується індивідуальна когнітивна спроможність.

Зрештою, стійкість не може бути замкненою – вона має проявлятися в ефективній комунікації з іншими. Комунікативна компетентність – це здатність не лише сприймати, а й передавати інформацію у спосіб, який мінімізує ризики викривлення, маніпуляції чи непорозуміння. Для ЗСУ, як і для будь-якої інституції, це особливо важливо в умовах інформаційної війни, де одна помилка у слові чи символі може бути використана противником як зброя.

Отже, когнітивна стійкість – це не абстрактна якість, а складна система, що формується як послідовність взаємопов'язаних характеристик: від критичного мислення до комунікативної компетентності, від внутрішньої рефлексії до соціальної інтегрованості. Логічна зв'язок між цими елементами забезпечує не лише індивідуальний когнітивний імунітет, а й колективну здатність до опору в умовах інформаційної та гібридної війни.

У цьому контексті, саме рівень когнітивної стійкості військових інституцій, зокрема Збройних Сил України, стає ключовим чинником, що визначає їхню спроможність протистояти деструктивним інформаційним впливам. Відсутність або недостатність такої стійкості відкриває широке поле для інформаційних атак, які не лише підривають моральну готовність особового складу, а й чинять руйнівний вплив на стратегічну цілісність усього оборонного комплексу, тобто спостерігається інформаційна вразливість як «...схильність до більш інтенсивного переживання негативних емоцій, стресових ситуацій, внутрішньої тривоги або емоційної напруги..., ...взаємодія індивіда з оточенням..., яка може як підсилювати чутливість до стресу, так і сприяти розвитку особистості через глибше усвідомлення себе та своїх емоцій...» [10].

Інформаційна вразливість ЗСУ є складним багатовекторним феноменом, що охоплює як індивідуальний, так і інституційний рівні. Вона виявляється у кількох взаємопов'язаних формах, які посилюють одна одну та формують цілісну систему когнітивної дестабілізації оборонного інституту держави.

Насамперед, варто виокремити психологічне деморалізування як одну з найнебезпечніших форм деструктивного впливу. Йдеться про масоване поширення фейкових повідомлень про значні втрати серед українських військових, зраду командирів, відступи, провали операцій, що формує у свідомості військовослужбовців і громадян відчуття безвиході, хаосу й недовіри до власного командування. Такий вплив руйнує морально-психологічну єдність та бойовий дух армії.

Однак деморалізація не відбувається у вакуумі, вона посилюється через інфільтрацію деструктивних наративів, які поширюють сумніви щодо легітимності самої української державності. Зокрема, мова йде про інформаційні конструкції на кшталт «зовнішнього управління», «відсутності суверенітету», або «зрадників серед військових». Такі меседжі не лише атакують політичну легітимність командування, але й спричиняють ерозію внутрішньої ідентичності армії як національної інституції, підриваючи віру у власну історичну місію та правомірність оборони.

Наступним логічним кроком у цій ланці впливів є атака на репутацію ЗСУ в публічному просторі. Поширення деструктивних повідомлень у соціальних мережах, публікації блогерів і псевдожурналістів, а також використання медіаплатформ для трансляції образу неефективної чи деморалізованої армії, посилюють зовнішній ефект попередніх наративів. Названі інформаційні атаки створюють у суспільній свідомості враження нестабільності, відсутності стратегічної переваги, а, подекуди, і відчуття зневіри в перемозі. Репутаційна ерозія ЗСУ є критично небезпечною, адже вона підриває довіру громадян до армії як до головного гаранта безпеки.

Логічним завершенням цієї деструктивної траєкторії є цілеспрямоване поширення панічних настроїв або закликів до капітуляції, які подаються як нібито «раціональна» альтернатива подальшому спротиву. Такий тип впливу апелює до емоційно виснаженого споживача інформації, знижуючи рівень мобілізації, підживлюючи ідеї «мирного врегулювання будь-якою ціною» та послаблюючи рішучість як у військовому середовищі, так і серед цивільного населення.

Отже, кожна з перелічених форм інформаційної вразливості є не автономною, а структурно пов'язаною з іншими. Вони формують спіралеподібну систему когнітивного впливу, що охоплює моральну сферу, ідентичнісні засади, публічний авторитет і волю до спротиву. Сумарно ці чинники не лише підривають моральний стан особового складу, а й підважують суспільну довіру до ЗСУ як до основного інституту національного спротиву, що прямо загрожує оборонному потенціалу України в умовах затяжної гібридної війни.

Аналіз феномену когнітивної стійкості дає змогу розглядати її не як допоміжний або побічний чинник ефективності, а як системоутворювальну складову сучасного оборонного потенціалу держави. У класичних військових концепціях обороноздатність визначалася насамперед через фізичні ресурси (чисельність армії, технічну оснащеність, мобілізаційні резерви), однак у ХХІ ст., в умовах інформаційної та гібридної війни, стало очевидним, що без ментальної спроможності протистояти когнітивному тиску навіть технічно переоснащене військо може бути дестабілізоване й нейтралізоване.

Когнітивна стійкість формує внутрішнє ядро суб'єктності оборонної системи, її здатність діяти автономно, зберігати стратегічну орієнтацію, мобілізувати колективну волю до спротиву. Вона визначає не лише психологічну витривалість особового складу, а й інституційну живучість військових структур у середовищі дезінформації, репутаційного тиску та ідеологічної диверсії.

Водночас, когнітивний вимір оборонного потенціалу функціонує як своєрідний міст між воєнною сферою і громадянським суспільством: високий рівень когнітивної стійкості ЗСУ сприяє посиленню довіри громадян до армії, що, у свою чергу, зміцнює політичну легітимність оборонної політики, підвищує рівень мобілізації, знижує ефективність ворожої пропаганди. Таким чином, психологічна, інформаційна та стратегічна інтегрованість армії із суспільством стає критично важливим фактором стійкості держави в умовах довготривалої війни.

На сьогодні доцільно переосмислити поняття «оборони» не лише як здатності до фізичного протистояння, але і як сукупності когнітивно-психологічних механізмів, які забезпечують безперервну внутрішню стабільність, здатність до стратегічного планування, стійкість до впливів і довгострокову функціональність оборонної системи в умовах багатовимірної війни.

Отже, когнітивна стійкість виступає не лише індикатором внутрішньої готовності до війни нового покоління, але й необхідною умовою забезпечення національного оборонного потенціалу. В умовах воєнної й інформаційної агресії з боку Російської Федерації ЗСУ мають бути не лише фізично оснащеними, а й ментально підготовленими до ведення когнітивних боїв. Тому проблема інформаційної вразливості армії набуває пріоритетного значення і має розглядатися як стратегічна загроза.

Наукове осмислення цієї проблематики, як і формування багаторівневої стратегії когнітивної мобілізації, є критично важливими для підвищення ефективності ЗСУ як інституційного носія оборонного потенціалу держави. Поглиблення досліджень у цій царині відкриває перспективи формування нового стандарту військової спроможності, заснованого не лише на озброєнні, а й на стійкості мислення.

Список використаної літератури

1. Miller C. and Bartlett J. «Digital fluency»: towards young people's critical use of the internet. *Journal of Information Literacy*. 2012. 6(2), pp. 35-55. URL: https://www.academia.edu/2263638/Miller_C_and_Bartlett_J_2012_Digital_fluency_towards_young_people_s_critical_use_of_the_internet_Journal_of_Information_Literacy_6_2_pp_35_55.
2. Протидія когнітивній війні: інформованість і стійкість. Resilience and Article 3. *NATO Review*. URL: <https://www.nato.int/docu/review/uk/articles/2021/05/20/protidya-kognitivnj-vjn-nformovanst-stjkt/index.html>.
3. Починкова М., Бадер С. Психолого-педагогічні механізми формування критичного мислення особистості. *Інноваційна педагогіка*. Випуск 75. 2024. URL: <https://doi.org/10.32782/2663-6085/2024/75.36>.
4. Сидоренко Т., Палажченко О. Поняття та сутність інформаційної грамотності. *Економіка. Менеджмент. Бізнес*. № 3. 2021. URL: <https://journals.dut.edu.ua/index.php/emb/article/view/2557/2458>.
5. Снігур О. Взаємозв'язок рефлексії зі самоставленням студента. URL: https://scienceandeducation.pdpu.edu.ua/doc/2011/9_2011/61.pdf.
6. Кордунова Н., Дитріюк Н. Емоційна стійкість особистості у період фахової підготовки. *Збірник наукових праць Інституту психології імені Г.С. Костюка НАПН України*. URL: <http://appspsychology.org.ua/data/jrn/v6/i17/17.pdf>.
7. Розов В. Розвиток адаптивних здібностей особистості до стресів воєнного часу. *Габітус*. Випуск 57. 2024. URL: <https://doi.org/10.32782/2663-5208.2024.57.42>.
8. Матузкова О. Ідентичність як структура. *Наукові записки. Том 164. Філологічні науки*. URL: <https://ekmair.ukma.edu.ua/server/api/core/bitstreams/59434f04-61d2-4f9d-ad07-1ad39910e040/content>.
9. Князева О. Інституційна довіра у сучасному українському соціумі: загальні тенденції та методологічні аспекти. *Теоретичні та прикладні питання державотворення*. 2019. Вип. 25. С. 7-17. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/tppd_2019_25_3.
10. Вразливість особистості. Український психологічний ХАБ. URL: <https://www.psykholoh.com/post/%D0%B2%D1%80%D0%B0%D0%B7%D0%BB%D0%B8%D0%B2%D1%96%D1%81%D1%82%D1%8C-%D0%BE%D1%81%D0%BE%D0%B1%D0%B8%D1%81%D1%82%D0%BE%D1%81%D1%82%D1%96-%D1%86%D0%B5>.

COGNITIVE RESILIENCE AS A COMPONENT OF DEFENSE POTENTIAL: THE PROBLEM OF INFORMATION VULNERABILITY OF THE ARMED FORCES OF UKRAINE

Lyudmyla Novoskoltseva, Olena Mezhenka, Anton Bader

State Institution «Luhansk Taras Shevchenko National University»

Educational and Scientific Institute of Social and Humanitarian Sciences

Department of Political Science and International Relations

Ivana Banka Str., 3, 36000, Poltava, Ukraine

The article explores cognitive resilience as a factor of the state's defense potential in the context of modern hybrid warfare. The main focus is on analyzing the phenomenon of informational vulnerability of the Armed Forces of Ukraine, which appears both on the personal and institutional levels. Considering the growing role of non-military tools of influence in next-generation conflicts, one of the important elements of defense capacity is not only the technical equipment of the army but also the mental readiness to resist informational and psychological threats. Therefore, the article reveals the essence of cognitive resilience as the ability of an individual, group, or institution to maintain rational thinking, emotional balance, and functional autonomy under conditions of strong influence from disinformation, manipulation, and propaganda attacks.

The article describes the main components of cognitive resilience: critical thinking, information literacy, reflexivity, emotional stability, adaptability, institutional trust, and communication competence. It is shown that these components are not isolated qualities, but form an interconnected system that ensures both individual cognitive immunity and collective ability to resist hostile influences.

The article also analyzes the forms and mechanisms of informational vulnerability in the Armed Forces of Ukraine. These include demoralization through fake news, infiltration of destructive narratives, reputation attacks in the public sphere, and the spread of panic messages. Such practices lead to the weakening of morale, the loss of strategic autonomy, and the reduction of the army's mobilization capability. It is emphasized that these informational vectors are interconnected and create a spiral of cognitive destabilization within both the military environment and civil society.

The article concludes that cognitive resilience is not only an indicator of internal readiness for modern armed conflict but also a structural component of the state's defense potential. Strengthening this resilience requires combining interdisciplinary approaches – political science, psychology, information security, and strategic analysis. Thus, this study opens up a perspective for forming a new security paradigm in which defense is seen not only as a system of weapons but also as a system of thinking – institutionally structured, morally legitimate, and protected in the information space.

Key words: defense potential, national security, components of defense potential, cognitive resilience, Armed Forces, informational vulnerability, Russian-Ukrainian war, strategic communication, critical thinking.